

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.35(477)

Бондаренко Марина Сергіївна,
помічник судді Верховного Суду України,
м. Київ, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 321 КК УКРАЇНИ

У статті проаналізовано ознаки, що характеризують суб'єкт складу злочину, висвітлено проблеми щодо визначення суб'єкта злочину за ч. 2 ст. 321 КК України саме як спеціального, а також перспективи визнання юридичних осіб суб'єктом кримінальної відповідальності, у тому числі й у разі вчинення злочинів, передбачених зазначеною статтею.

Зроблено висновок, що у науці кримінального права існують проблемні питання при встановленні суб'єктивної сторони складу злочину, але враховуючи конструкції ст. 321 КК України, в цій частині не існує суттєвих неузгодженостей.

Ключові слова: *об'єктивна сторона складу злочину, суб'єктивна сторона складу злочину, особа злочинця, суспільно небезпечне діяння.*

До обов'язкових елементів складу злочину, крім об'єкта і об'єктивної сторони, належать суб'єкт і суб'єктивна сторона складу злочину. Вважається, що встановленням суб'єктивних ознак злочину завершується процес кваліфікації суспільно небезпечного діяння.

У науковій та навчальній літературі при викладенні матеріалу щодо складу злочину неможливо не помітити, що саме такій ознаці складу, як суб'єкт злочину, приділено недостатньо уваги. Хоча, ми погоджуємось із думкою, що немає більш важливих або менш важливих ознак складу, вони є рівнозначними, а отже, і їх дослідження має бути таким самим.

Щодо суб'єкта злочину, то він фактично є так званою дієвою особою, з реалізації мотивів якої у вигляді здійснення відповідної дії або бездіяльності й вчиняється суспільно небезпечне діяння, що містить склад злочину. При цьому з усіх елементів складу злочину суб'єкт є найменш дискусійним.

Суб'єкт злочину досліджувався такими вченими, як В.І. Борисов, С.Б. Гавриш, М.А. Гельфер, О.А. Герцензон, В.К. Грищук, Н.А. Гуторова, П.С. Дагель, О.О. Дудоров, Я.Я. Кудрявцев, В.О. Меркулова, А.А. Музика, В.С. Орлов, С.А. Тарарухін, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк та ін.

Метою цього дослідження є аналіз ознак, що характеризують суб'єкта складу злочину, висвітлення проблем щодо визначення суб'єкта злочину за ч. 2 ст. 321 КК України саме як спеціального, подальші перспективи визнання юридичних

© Bondarenko Maryna, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\).21](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47).21)

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

осіб суб'єктом кримінальної відповідальності, у тому числі й у разі вчинення злочинів, передбачених ст. 321 КК України.

У Кримінальному кодексі України, у розділі IV “Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину)”, у частині 1 ст. 18 міститься визначення суб'єкта злочину: “Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність” [1].

Є одночасним вживання і змішування таких понять, як суб'єкт злочину, суб'єкт складу злочину, суб'єкт кримінальної відповідальності і особа, яка підлягає кримінальній відповідальності.

Суб'єктом злочину є особа, яка вчинила злочин.

Іноді вживають термін “особа злочинця”, що є кримінологічним терміном на відміну від кримінально-правового “суб'єкт злочину”, й відповідно за обсягом є значно ширшим, оскільки розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, що характеризують особу, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими фактами, що лежать в основі злочинної поведінки.

Суб'єкт складу злочину – це юридична категорія суб'єкта злочину, тобто здатність особи, яка вчинила злочин, нести кримінальну відповідальність.

У навчальній літературі поняття “суб'єкт злочину” розкривається як елемент складу злочину, що характеризується сукупністю ознак, за наявності яких особа може підлягати кримінальній відповідальності за свої дії або бездіяльність. У загальному розумінні – це особа, яка вчинила злочин, у більш вузькому значенні – особа, яка здатна нести кримінальну відповідальність у разі вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України [2, с. 126].

Проте у доктрині кримінального права послуговуються визначенням поняття “суб'єкт злочину”, сформульованим С.В. Чорней, як фізичної осудної або визнаної в установленому законом порядку обмежено осудної особи, яка вчинила заборонене кримінальним законодавством діяння у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність [3, с. 126].

Однак особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину) – назва розділу Кримінального кодексу України, в якому містяться статті, які визначають поняття суб'єкта злочину, осудності, обмеженої осудності, кримінальної відповідальності за злочини, вчинені у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин та віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Водночас, дотримуюсь думки, що панує у сучасній науці про те, що суб'єкт кримінальної відповідальності є більш вдалим поняттям, на відміну від особи, яка підлягає кримінальній відповідальності, з огляду на подальше можливе визнання і юридичних осіб суб'єктом злочину.

Суб'єкт злочину як елемент складу злочину характеризується трьома обов'язковими ознаками: це особа фізична, осудна, яка досягла певного віку.

Таганцев М.С. зазначав, що в юридичному розумінні фізична особа може бути суб'єктом злочину, коли вона характеризується сукупністю біологічних ознак, які визначають її осудність чи неосудність [4, с. 78].

У статті 19 КК України надано визначення стану, за якого особа вважається осудною або неосудною: “1. Осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними” та “2. Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки” [5].

Осудність є початковою ланкою в ланцюзі: осудність – вина – відповідальність. Осудність є необхідною передумовою для встановлення вини особи, а відповідно й кримінальної відповідальності за вчинене [6, с. 27]. Осудність – норма, типовий стан психіки людини, характерний для її певного віку. Тому на практиці питання встановлення осудності виникає тільки за наявності сумнівів у психічній повноцінності особи, яка вчинила злочин. Важливість встановлення осудності особи визначена перш за все тим, що осудність є передумовою вини, без доведення якої особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності [7, с. 933].

Осудність суб'єкта кримінальної відповідальності презюмується. Тільки у випадку сумнівів щодо здатності особи на час вчинення нею суспільно небезпечного діяння усвідомлювати свої дії або керувати ними має бути проведена судово-психіатрична експертиза щодо доведення у особи протилежного стану.

Протилежним стану осудності є стан неосудності, що виключає кримінальну відповідальність, але передбачає можливість суду призначити примусові заходи медичного характеру.

Існує три критерія для визначення неосудності – медичний (або біологічний), психологічний і юридичний. Медичний – визначає стан психіки людини, психологічний – відображає психологічний стан особи, а юридичний – це можливість усвідомлення своїх дій (бездіяльності) і керувати ними, цей критерій якраз і закладений у законодавче визначення стану осудності.

Виявлення у тієї або іншої особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, ознак будь-якого психічного захворювання ще не може слугувати підставою для визнання її неосудною та виключити кримінальну відповідальність. Це пов'язано з тим, що не можна стандартно оцінювати психічні захворювання, які відрізняються один від одного перебігом, тяжкістю та глибиною ураження розумових і вольових здібностей людини [6, с. 46–47].

Посереднім станом між цими двома є стан обмеженої осудності, визначення поняття якого було вперше введено в КК України в редакції 2001 року, відповідно до якого “підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними” (ч. 1 ст. 20) [5].

Так, за обмеженої осудності відбувається кількісна зміна свідомості, при збереженні її якості. Усвідомлення фактичних обставин вчиненого обмежено осудною особою суттєво знижується. Це суттєве обмеження свідомості вказує на глибину психічного розладу і виражається у формулі обмеженої осудності через психологічний критерій. Психологічний критерій може виражатися двома

ознаками: 1) інтелектуальною – особа нездатна повною мірою усвідомлювати свої дії (нездатна у повному обсязі розуміти фактичну сторону та суспільну небезпечність своєї поведінки); 2) вольовою – особа нездатна повною мірою керувати своїми діями. При цьому в особі може бути суттєво обмежена здатність усвідомлювати свої дії та просто обмежена або збережена здатність керувати ними, і навпаки. А також може бути суттєво обмежена і здатність усвідомлювати свої дії, і здатність керувати ними. Зазначені особливості інтелектуальної та вольової ознак й обумовили те, що у кримінальному законі між ними стоїть і єднальний (“та”), і розділовий (“або”) сполучники [8, с. 134].

Обмеженість винуватої особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними на час вчинення злочину, зазвичай, визнається як обставина, яка пом'якшує покарання, і може бути підставою до застосування примусових заходів медичного характеру.

Слід зауважити, що вік людини використовується у чотирьох значеннях: хронологічний (календарний) вік людини, біологічний, психологічний та соціальний.

Поняття віку суб'єкта злочину не можна ототожнити із жодним з наведених значень, хоча у своєму змісті має містити ознаки, що характеризують хронологічний (календарний) вік людини. У зв'язку з чим залежно від суб'єкта злочину виділяють: вік загального суб'єкта злочину та вік спеціального суб'єкта злочину, мінімальний та максимальний вік суб'єкта злочину [9, с. 141].

Досягнення відповідного віку як і наявність осудності є необхідною умовою або передумовою, без котрих не може бути вирішено питання про відповідальність людини за суспільно небезпечне діяння [6, с. 28].

Загальний вік особи, з якого може наставати кримінальна відповідальність, це 16 років. Законодавцем передбачений і понижений вік (з 14 до 16 років) за вчинення відповідних злочинів, вичерпний перелік яких наведений у ч. 2 ст. 22 КК України.

Аналіз цих злочинів дає підстави для висновку, що законодавець знизив вік кримінальної відповідальності за 2 групи злочинів: насильницькі та майнові. В основу зниження віку кримінальної відповідальності за ці злочини покладено такі критерії: рівень розумового розвитку, свідомості особи, який свідчить про можливість вже в 14 років усвідомити суспільну небезпечність і протиправність злочинів, передбачених у ч. 2 ст. 22 КК України; поширеність більшості з них серед підлітків; значна суспільна небезпечність (тяжкість) більшості з цих злочинів [7, с. 932–934].

Хоч і не виділений окремо, але, відповідно до норм Особливої частини, це може бути і вік більше 18 років (підвищений вік), що стосується лише спеціальних суб'єктів, наприклад, кримінальна відповідальність за злочин, передбачений ст. 375 КК України, суб'єктом вчинення якого може бути суддя, тобто у віці від 30 років.

Щодо злочину, передбаченого ст. 321 КК України, то встановлений загальний вік суб'єкта злочину, тобто який досяг 16 років. Зрозуміло, що за ч. 2 ст. 321 КК України, за яким злочини переважно були вчинені медичними та фармацевтичними працівниками, вік цих суб'єктів злочину перевищував 21 рік.

Законодавцем передбачено, що певні злочини можуть бути вчинені не всіма суб'єктами, а лише наділеними додатковими ознаками, у зв'язку з чим коло осіб, які можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності за окремі злочини звужено. Такі спеціальні суб'єкти можуть свідчити про підвищений рівень суспільної небезпеки певних діянь, або навпаки про занижений.

У конкретних складах злочинів разом із загальними ознаками – осудністю і віком – можуть бути і спеціальні ознаки, наприклад, службовий стан суб'єкта злочину. Наявність таких спеціальних ознак перетворює звичайний суб'єкт злочину в спеціальний [10, с. 109].

Частиною 2 ст. 18 КК України встановлено: “Спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа”.

Точне встановлення в кожному конкретному випадку властивостей та ознак, які характеризують спеціальних суб'єктів злочину, складає необхідну умову для правильного застосування кримінального закону, так як для цілого ряду випадків властивості суб'єкта злочину, його особливі якості, здійснюють вирішальний вплив на кваліфікацію злочинів [6, с. 141].

Законодавець за допомогою ознак для характеристики суб'єкта злочину звужує коло осіб, які можуть нести кримінальну відповідальність за відповідний злочин або відповідну групу злочинів, тим самим стверджуючи положення, що не будь-яка фізична осудна особа може бути суб'єктом цього виду або цього роду злочинів. Ця обмежувальна тенденція виявляється в законі у двох напрямках: законодавець передбачає склади з конкретним колом суб'єктів та склади зі спеціальним колом суб'єктів [11, с. 191].

При визначенні поняття спеціального суб'єкта злочину, загалом наголошується на наявності у такого суб'єкта додаткових ознак, на відміну від загального суб'єкта.

Широко застосованим у науці кримінального права є визначення поняття спеціального суб'єкта, наданого Л.О. Семикіною, під яким вона розуміє фізичну осудну особу, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, виконавцем якого може бути лише особа, додаткові ознаки якої визначаються або впливають зі змісту відповідної статті Особливої частини Кримінального кодексу України [12].

Визначення спеціальних ознак суб'єкта злочину зумовлюється специфікою окремих складів злочинів, учинення яких є можливим виключно у зв'язку із відповідним видом людської діяльності, яку можуть здійснювати не всі, а обмежене коло суб'єктів. За своїм змістом ознаки спеціального суб'єкта можна об'єднати у три великі групи: 1) ознаки, що характеризують соціальну роль і правове становище суб'єкта; 2) фізичні властивості суб'єкта; 3) взаємовідносини суб'єкта з потерпілим тощо. Що стосується класифікації спеціальних суб'єктів, то їх є кілька за різними критеріями поділу, але найбільш розгорнутою та досі актуальною вважається класифікація спеціальних суб'єктів, упорядкована В.В. Устименком за такими основними критеріями, як правове становище особи, особи винного та специфіки злочинних діянь особи, із подальшим поділом на підвиди [13, с. 8–11].

Крім того, у науці кримінального права ще виділяють т. зв. спеціальну або професійну осудність, яка характерна для спеціальних суб'єктів за ознакою посадових чи службових обов'язків. Така осудність, як визначають її Л.П. Брич та В.О. Навроцький, має визначатися на основі не лише вольових та інтелектуальних критеріїв, з якими потрібно підходити до оцінки осудності будь-якої особи, а й з урахуванням додаткових ознак, оскільки саме вони визначають можливість такої особи усвідомлювати фактичну і соціальну сторони своєї поведінки з урахуванням додаткових обов'язків, які покладені на неї [14, с. 61].

Водночас, слід зауважити, що у ч. 2 ст. 321 КК України законодавцем безпідставно не передбачено вчинення цього злочину спеціальним суб'єктом. Незаконні дії щодо порушення встановлених правил зберігання, відпуску та обліку отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, що має наслідок їх неконтрольований обіг та розповсюдження, саме медичними чи фармацевтичними працівниками, які за своїми професійними та службовими обов'язками відповідальні за дотримання встановлених правил обігу цих речовин або лікарських засобів. Вчинення цього злочину саме медичним та фармацевтичним персоналом підвищує рівень суспільної небезпеки цього злочину, що у свою чергу мало б знайти відображення й у санкції цієї частини статті.

Але крім цього, аналіз судової практики щодо вчинення злочинів, передбачених ст. 321 КК України, показав таку характеристику суб'єкта злочину. Переважна більшість злочинів за цією статтею з проаналізованих вироків учинено чоловіками – 170 осіб з 246, що складає майже 70 %.

З приводу віку на час вчинення злочину, то діапазон виявився надто широким, від неповнолітньої особи (17 років) до 73 років у чоловіків, та жінок від 19 років до 74.

Щодо даних про притягнення до кримінальної відповідальності, то майже половина від усієї кількості засуджених осіб за цими вирокими притягувалась до відповідальності вперше – 139 осіб (біля 57 %). Осіб раніше судимих та осіб, судимість у яких погашено та знято, – майже не відрізняється, це 48 та 59 осіб відповідно.

У осіб, які в силу ст. 89 КК України вважаються не судимими, в разі зазначення судом попередніх судимостей, то згадувались лише стаття 309 КК України та статті, які передбачають кримінальну відповідальність за корисливі злочини проти власності.

При зазначенні судами не знятих та не погашених судимостей, зустрічались випадки повторного притягнення до відповідальності за цією ж статтею 321 (частини 1 та 3) – 3 особи, статті 164, 187, 263, 289, 296, 358 (14 осіб). Однак найбільше судимих за злочини проти власності (21 особа) та за злочини, передбачені статтями 303, 307, 308 та 309 КК України.

Щодо освітнього рівня, то переважають особи з середньою освітою (спеціальною, технічною (близько 160 осіб)), 30 осіб з вищою.

З приводу місця роботи засуджених осіб. Більшість засуджених осіб на момент учинення злочину були безробітними (151 особа). З тих, хто працював, без зазначення спеціалізації або рівня освіти, переважали приватні підприємці (19 осіб).

При цьому злочини за ст. 321 КК України також вчинялись завідувачами аптек та фармацевтами (17 осіб), провізор-технологом аптеки, старшою медичною сестрою лікарні, старшою медичною сестрою санаторія, завідувачем фельдшерсько-акушерським пунктом, менеджером аптеки, сестрою медичної загальної практики амбулаторії, завідувачем амбулаторії та лікарем психіатром міської поліклініки тощо.

Таким чином, наведений перелік посад, які обіймали засуджені особи на момент вчинення злочину, підтверджують правильність запропонованих автором змін до редакції санкцій статті 321 КК України про встановлення такого покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, що у частині 2 має бути визначено як одне з основних покарань, за частинами 3 та 4 – як додаткове.

Важливим є правильне встановлення суб'єктивної сторони складу злочину через вирішення питання про наявність підстав кримінальної відповідальності. Однак не має бути порушений і принцип презумпції невинуватості, що гарантований кожній особі, і закріплений як в Конституції України, так і міжнародно-правових актах.

“Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку” (ч. 2 ст. 6) [1].

“Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь” (ст. 62) [15].

“Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом” (ст. 2) [5].

Ґрунтовне дослідження проблем суб'єктивної сторони складу злочину здійснено вченим Р.В. Верешєю. У різний час дослідженням вказаного інституту як у складі злочину, так і окремо, у тому числі обов'язкових і факультативних ознак суб'єктивної сторони, займалися В.І. Борисов, П.А. Воробей, М.А. Гельфер, П.С. Дагель, О.Д. Комаров, Б.С. Нікіфоров, О.І. Рарог, А.О. Пінаєв, А.В. Савченко, С.А. Тарарухін та інші.

На початку 70-х років минулого століття суб'єктивну сторону складу злочину визначали як поняття вини, яка складає відповідне психічне відношення суб'єкта злочину до вчинюваного ним суспільно небезпечного діяння або бездіяльності та суспільно небезпечним наслідкам. Вважалось також, що суб'єктивна сторона включає мотив, котрим керується суб'єкт та мету, котру він переслідує при вчиненні злочину [16, с. 9].

У середині 70-х років минулого століття суб'єктивну сторону в складі злочину визначали як те, що характеризує психічну сторону злочину, відношення суб'єкта злочину до вчиненої ним дії та до її наслідків; та як складне поняття, основною

ознакою якого є вина та інші ознаки – мотив, мета, а в певних випадках й емоційні ознаки [10, с. 112].

На початку 80-х років минулого століття питанням встановлення суб'єктивної сторони була приділена значна увага завдяки роботам П.С. Дагеля [17, с. 4].

Сучасне визначення суб'єктивної сторони не надто відрізняється від вже наведених вище – психологічний зміст злочину, його внутрішня сторона [18, с. 148]; або як внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості й волі до суспільно небезпечного діяння, яке нею вчиняється, та до його наслідків [19, с. 93].

І на сучасному етапі розвитку науки кримінального права визначення суб'єктивної сторони злочину нерідко ототожнюється із визначенням вини.

При цьому суб'єктивна сторона злочину і суб'єктивна сторона складу злочину також нерідко у літературі неправильно ототожнюються. Вважаю правильним загальне твердження, що суб'єктивна сторона є внутрішнім проявом, тобто психічним відношенням особи до вчиненого нею злочину, а суб'єктивна сторона складу злочину – юридичним визначенням такого відношення у відповідній формі вини: умислу або необережності.

Результатом ухвалення законного і справедливого вироку як обвинувального, так і виправдувального, є встановлення фактичних обставин провадження, їх повне дослідження, зокрема і при встановленні суб'єктивної сторони складу злочину, оскільки прямий умисел злочинця, спрямований на об'єкт злочину, характеризується водночас і вчинюваними діями останнього (об'єктивна сторона складу злочину).

Незважаючи на ту обставину, що суб'єктивна сторона злочину є так званим внутрішнім проявом злочину, що є наслідком психічних процесів особи злочинця, втім вона знаходить свій прояв у момент вчинення злочину.

І, мабуть, тому процес встановлення суб'єктивної сторони злочину йде від зворотнього – від аналізу вчиненого й, можливо, тих наслідків, що настали, до встановлення чого насправді прагнула винна особа.

Так, П.С. Дагель запропонував поділ сукупності фактичних обставин, які найбільш важливі для встановлення суб'єктивної сторони злочину, на три основні групи:

а) обставини, що відносяться до характеру діяння, включають: 1) знаряддя, засоби і способи, застосовані особою; 2) об'єкт дії (об'єкт прикладання сили); 3) інтенсивність дій, їх однократність або багатократність; 4) сили та можливості суб'єкта довести злочин до кінця, причини ненастання результату; 5) поведінка особи до безпосереднього вчинення злочину, під час та після вчинення злочину; 6) вияв суб'єктом своїх намірів; 7) наявність та кількість співучасників; 8) наявність і характер підготовчих дій; 9) характер наслідків;

б) обставини, які характеризують вчинення злочину, включають: 1) місце вчинення злочину; 2) час вчинення злочину; 3) конкретну ситуацію вчинення злочину; 4) характер взаємовідносин обвинуваченого і потерпілого; 5) поведінка потерпілого до та під час вчинення злочину; 6) привід злочину; 7) причини та умови, які сприяли вчиненню злочину;

в) обставини, які характеризують особу обвинуваченого, включають: 1) соціально-демографічні ознаки особистості; 2) морально-психологічні якості

людини; 3) поведінка суб'єкта в різних сферах суспільного життя; 4) психофізичні особливості людини; 5) наявність або відсутність особливих психічних станів та різних психічних і соматичних аномалій; 6) наявність спеціальних знань, досвіду, навичок; 7) вікові особливості особистості [17, с. 19–20].

Як зазначалося, основною ознакою суб'єктивної сторони складу злочину є вина. Без вини не вчиняються злочини, оскільки у протилежному випадку це казус, у випадку настання якого кримінальна відповідальність не реалізується.

Нерідко у літературі ототожнюються й такі поняття як вина і винуватість. На відміну від вини, що є категорією матеріального права, зміст якої розкривається через встановлення однієї з її форм – умислу або необережності, винуватість – це доведення вини у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку.

Кримінально-правове значення вини полягає в тому, що вона є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого злочину, дозволяє провести відмежування злочинної поведінки від незлочинної, впливає на кваліфікацію злочинів і розмежування суміжних злочинів, визначає ступінь суспільної небезпечності діяння та особи, яка його вчинила, а отже, має значення для індивідуалізації покарання, а також впливає на можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності і покарання (так, деякі види звільнення від кримінальної відповідальності можуть застосовуватись тільки у випадку вчинення необережних злочинів) [6, с. 78].

У чинному Кримінальному кодексі України, в статті 23, вина визначається як психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [5].

Хоча фактично наведене не можна вважати розкриттям змісту самого поняття вини, оскільки у самому визначенні є посилання на інші поняття.

Наука кримінального права також такого поняття не запропонувала, а ті, що існували, були побудовані на наведеному законодавчому визначенні.

На сучасному етапі розвитку науки кримінального права щодо означених питань Р.В. Верешнюк запропоновано для розуміння вини як кримінально-правового феномену використовувати сукупність психологічних, філософських, морально-правових, а також теологічних підходів.

Він же у теорії кримінального права пропонує вину визначати як психічне ставлення суб'єкта злочину у формі умислу або необережності до вчинюваного ним суспільно небезпечного діяння, що обумовлене спотворенням ціннісних орієнтацій цієї особи, у якому об'єктивується її протиправна асоціальна або недостатньо виражена соціальна установка щодо найважливіших цінностей суспільства [20, с. 204].

Вина має певні характеристики, до яких належать: зміст вини; соціальна сутність; ступінь вини; форми вини [7, с. 77].

Крім того, у науці кримінального права існують такі концепції вини: 1) теорія небезпечного стану, коли вина особи за вчинене діяння встановлюється багато в чому за рахунок саме оцінки небезпечності такої особи, а вчинення нею діяння вважається одним із симптомів такого небезпечного стану; 2) оціночна (нормативна) теорія, коли вина особи за вчинене діяння “зводиться” до оціночної характеристики її судом; 3) психологічна теорія, що передбачає обов'язкову необхідність

встановлення внутрішнього суб'єктивного ставлення особи до своїх суспільно небезпечних і протиправних дій і шкідливих наслідків від таких дій [21, с. 165].

Основними формами вини є умисел і необережність.

За останні роки, тобто як в радянській Україні з 60-х років минулого століття, так і в сучасній Україні на законодавчому рівні відсутнє визначення поняття умислу.

У ст. 8 Кримінального кодексу України в редакції 1960 року злочин визнавався вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї дії або бездіяльності, передбачала її суспільно небезпечні наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків [22].

Наведене поняття умислу фактично розкрито через інші поняття – прямого і непрямого умислу.

У чинному Кримінальному кодексі України це ж поняття умислу фактично роз'єднано на два окремих, так само без розкриття самого поняття умислу.

“Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання.

Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання” (стаття 24) [5].

При дослідженні суб'єктивної сторони складу злочину, вчиненого з умислом, наголошувалось на необхідності з'ясувати як особа, що вчинила умисний злочин, усвідомлювала собі фактичну сторону своєї поведінки. Усвідомлення винним суспільно небезпечного характеру свого діяння повинно мати конкретний характер, тому що суб'єкт навмисного злочину повинен уявляти собі, які саме злочинні дії він виконує та до якого злочинного наслідку він прагне [10, с. 118, 119].

Правильно також наголошується, що усвідомлення означає не тільки знати про фактичні обставини (ознаки) вчиненого діяння, але й сприймати їх. Також при умислі винна особа має усвідомлювати не суспільну небезпеку взагалі, а ступінь суспільної небезпеки конкретного складу злочину [23, с. 148].

Умисел вважають найбільш небезпечною формою вини. Умисел, як і інші форми вини, характеризується певним поєднанням свідомості (інтелектуальна ознака вини) і волі (вольова ознака вини). За інтелектуальною ознакою при непрямому умислі особа лише передбачає тільки ймовірність (можливість) настання від свого діяння суспільно небезпечних наслідків. Прямий умисел відрізняється від непрямого і за вольовою ознакою – при непрямому умислі особа або байдуже ставиться до настання суспільно небезпечних наслідків, або безпідставно розраховує на їх відвернення [7, с. 981].

У Кримінальному кодексі України в редакції 1960 року злочин визнавався вчиненим із необережності, коли особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення, або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити (ст. 9) [22].

У чинному Кримінальному кодексі України фактично збереглося таке ж визначення поняття вчинення злочину з необережності, тільки яке вже стало

роз'єднанням на необережність як злочинну самовпевненість і необережність як злочинну недбалість.

До факультативних ознак суб'єктивної сторони відносять мотив, мету, іноді – емоційний стан.

Мотив визначають як те, що спонукає особу вчинити злочин [17, с. 10]. Мета – це той кінцевий результат, котрого бажає досягнути в результаті вчинення злочину особа, яку спонукає відповідний мотив [17, с. 10].

Мотив і мета тісно пов'язані, обумовлюють існування один одного, оскільки мотив рухає людиною до досягнення певної мети.

Щодо теорії вважати емоційний стан винної особи ще однією факультативною ознакою суб'єктивної сторони, то не маємо підстав беззаперечно з нею погоджуватись. Водночас не можна спростовувати, що у момент вчинення злочину винна особа характеризується певним психоемоційним станом, хвилюваннями, рішучістю, емоціями тощо, які можуть мати юридичне значення, але їх глибинні дослідження виходять за межі науки кримінального права.

Підсумовуючи, можна констатувати, що у науці кримінального права існують проблемні питання при встановленні суб'єктивної сторони складу злочину, але враховуючи конструкції ст. 321 КК України в цій частині, не існує суттєвих неузгодженостей.

Так, відповідно до закону України про кримінальну відповідальність, суб'єктом злочину може бути лише фізична особа. Водночас це питання потребує короткого огляду, зважаючи й на позицію автора про віднесення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 321 КК України, до кримінальних проступків із встановленням відповідальності за вчинення нього й для юридичних осіб.

Ще у 1978 році Європейський комітет з проблем злочинності Ради Європи рекомендував європейським державам визнати юридичних осіб суб'єктами кримінальної відповідальності за екологічні злочини, що давало б змогу судам застосовувати у таких справах покарання не лише у виді штрафу, а й у виді заборони діяльності підприємств чи інших об'єктів, якщо їх діяльність завдавала великої шкоди людям, суспільству чи самій природі [24, с. 123].

Верховна Рада України, виходячи із взятих міжнародно-правових зобов'язань щодо встановлення відповідальності юридичних осіб, прийняла 23 травня 2013 року Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб”, яким Загальну частину КК України було доповнено розділом XIV№ “Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб”. У Законі передбачені підстави застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру у виді штрафу, конфіскації майна, ліквідації (статті 96-3, 96-6 КК України), якщо суб'єкт злочину – уповноважена особа (фізична) вчинить від імені та в інтересах юридичної особи злочин. Ці заходи є додатковими до кримінальної відповідальності фізичної особи. Зазначений закон не змінив основну (доктринальну) засаду кримінального права України щодо визнання суб'єктами злочину тільки фізичної особи (людини) [7, с. 932–934].

Тому, на думку автора, враховуючи, що наразі, у так званий перехідний період, юридичні особи поступово визнаються законодавцем повноцінним

учасником кримінально-правових відносин, то суто категорично вже заперечувати очевидні речі є марним.

Крім того, введення до суб'єктів кримінальної відповідальності й юридичних осіб не виключатиме притягнення до цієї відповідальності фізичних осіб, бо таке розширення поняття можливих суб'єктів відповідальності не буде діяти взаємовиключно між цими суб'єктами.

Науковці, що заперечують впровадження кримінальної відповідальності, посилаються й на вказаний вище міжнародний акт та виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму, виражаючи так певну зневагу до постулатів вітчизняного кримінального права.

Водночас існують, звісно, не тільки противники, а й прихильники у вітчизняній науці до встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, та їх аргументи зводяться до такого:

- існують міжнародно-правові зобов'язання України у цій частині. Без внесення відповідних змін до кримінального законодавства їх виконати неможливо;
- у низці закордонних країн (наприклад Франції) кримінальна відповідальність юридичних осіб уже введена;
- в історії кримінального права кримінальна відповідальність юридичних осіб встановлювалася. Вона успішно застосовувалася і на практиці, зокрема, за рішеннями Міжнародного трибуналу в Нюрнберзі, які визнали злочинними нацистську партію, низку інших організацій;
- адміністративно-правові чи цивільно-правові заходи щодо юридичних осіб є недостатньо ефективними;
- інститути вини, кримінальної відповідальності тощо можна реформувати для того, щоб вони могли бути поширені і на посягання юридичних осіб [25, с. 234–235].

Крім того, існують проблеми колективної відповідальності, що наразі не є вирішеною.

Важко погодитись із визначенням вини юридичної особи, яке пропонується закріпити у ч. 2 ст. 23 КК України: “Виною юридичної особи є психічне ставлення керівника юридичної особи, її засновника, учасника, іншої уповноваженої особи до вчинюваної у межах своїх повноважень від імені та в інтересах юридичної особи дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності” [26, с. 281].

У цьому визначенні є намагання поєднати вину фізичних осіб і юридичних осіб. Однак якраз питання про визнання суб'єктів кримінальної відповідальності юридичних осіб й виникло у зв'язку з неможливістю у всіх без виключення випадках визнати винуватою одну певну фізичну особу, рішення, що призвело до вчинення суспільно небезпечного діяння могло ухвалюватись, наприклад, радою правління у юридичних особах приватного права.

Щодо суб'єкта складу злочину, передбаченого ст. 321 КК України, то він є загальним – фізична, осудна особа, у віці з 16 років.

Разом з тим, з огляду на те, як викладена диспозиція ч. 2 ст. 321 КК України “2. Порухення встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих

речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів”, то суб’єктом вчинення цього злочину при порушенні встановлених правил виробництва речовин і лікарських засобів є особа, яка крім загальних обов’язкових ознак – осудність і вік, повинна мати й інші ознаки, тобто бути спеціальним суб’єктом.

Крім того, незаконні дії, передбачені цією частиною, певною мірою можуть бути вчинені не лише фізичними особами, а й фармакологічними компаніями, підприємствами, установами різних форм власності із відповідним ліцензійним дозволом.

Власне, ми не вбачаємо суттєвих перепон до встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб за незаконні дії із отруйними чи сильнодіючими речовинами, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, передбачені ч. 2 ст. 321 КК України. Покарання може бути у вигляді штрафу, зупинення дії ліцензії, заборона на провадження відповідних видів підприємницької діяльності на відповідний строк, ліквідація юридичної особи (наприклад, у разі настання тяжких наслідків від учиненого злочину).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 04.01.2020).
2. Волков Б.С. Мотивы преступлений. Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1982. 152 с.
3. Чорней С.В. Поняття суб’єкта злочину. Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Випуск 618. Правознавство. 2012. С. 125–128.
4. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть Общая. Тула: Автограф, 2001. Т. 1. 780 с.
5. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 04.01.2020).
6. Орлов В.С. Субъект преступления по советскому уголовному праву. Москва: Госюриздат, 1958. 261 с.
7. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова) [та ін.]. 1064 с.
8. Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. 5-те вид., переробл. та допов. Київ: Атіка, 2009. 408 с.
9. Максимович Р.Л., Вовк М.З. Поняття віку суб’єкта злочину. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2012, № 3. С. 134–143.
10. Брайнін Я.М. Основні питання загального вчення про склад злочину. Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка. Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1964. 189 с.
11. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. Москва: Госюриздат, 1957. 364 с.
12. Семикіна Л.О. Щодо визначення поняття спеціального суб’єкта злочину. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2693/%25СВ>. (дата звернення: 04.01.2020).
13. Устименко В.В. Специальный субъект преступления (понятие, виды, некоторые вопросы квалификации): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук. Харьков, 1984. С. 8–11.
14. Брич Л.П., Навроцький В.О. Ознаки посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, вчинених нею. Підприємство, господарство, право. 2001, № 1. С. 60–63.
15. Конституція України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 04.01.2020).

16. *Гельфер М.А.* Состав преступления: лекция. Всесоюзный юридический заочный ин-т. Москва, 1960. 21 с.
17. *Дагель П.С., Михеев Р.И.* Установление субъективной стороны преступления: учеб. пособие / отв. ред.: И.М. Резниченко. Владивосток, 1972. 36 с.
18. *Коржанський М.Й.* Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна: курс лекцій / за ред. М.Й. Коржанського. Київ: Атіка, 2001. 432 с.
19. *Бажанов М.І.* Кримінальне право України. Загальна частина / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
20. *Вереша Р.В.* Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 583 с.
21. *Стрельцов Є.Л.* Суб'єктивна сторона злочину. Вісник Асоціації кримінального права України. 2013, № 1(1). С. 160–170.
22. Кримінальний кодекс України (в редакції 1960 року). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>. (дата звернення: 04.01.2020).
23. *Орел Ю.В.* Суб'єктивна сторона злочинів, спрямованих на функціонування органів і установ пенітенціарної служби України. Інформація і право. 2015, № 1(13). С. 145–151.
24. *Матишевський П.С.* Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студ. юрид. вузів і факультетів. Київ: А.С.К., 2001. 352 с.
25. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В.О. Навроцького. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
26. *Гришук В.К., Пасека О.Ф.* Кримінальна відповідальність юридичних осіб: de lege ferenda. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012, № 4. С. 274–291.

REFERENCES

1. Conventiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. “Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms”. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (date of application: 04.01.2020) [in Ukrainian].
2. *Volkov B.S.* (1982). Motivy prestuplenii. Uholovno-pravovoie i sotsialno-psikholohicheskoie issledovaniie. “Motives for crimes. Criminal law and socio-psychological research”. Kazan: Publ. of the Kazan University. 152 p. [in Russian].
3. *Chornei S.V.* (2012). Poniattia subiekta zlochynu. “The concept of the subject of the crime”. Scientific Bulletin of Yuri Fedkovych National University of Chernivtsi. Iss. 618. Pravoznavstvo. P.125–128 [in Ukrainian].
4. *Tahantsiev N.S.* (2001). Russkoie uholovnoie pravo. “Russian criminal law”. Part General. Tula: Aftohraf. Vol. 1. 780 p. [in Russian].
5. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. “Criminal codex of Ukraine”. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (date of application: 04.01.2020) [in Ukrainian].
6. *Orlov V.S.* (1958). Subiekt prestupleniia po covietskomu uholovnomu pravu. “Subject of crime under Soviet criminal law”. Moskow: Hosiurisdat. 261 p. [in Russian].
7. Velyka ukrainska urudychna entsyklopediia. “The Great Ukrainian Legal Encyclopedia”: in 20 vols. acad. right. Sciences of Ukraine; Inst. of State and Law. V.M. Koretskyi NAS of Ukraine; Nat. jurid. Univ. Yaroslav the Wise. Kharkiv: Pravo, 2016. Vol. 17: Criminal Law/Editorial: Tatsii V.Ya. (Chairman). 1064 p. [in Ukrainian].
8. *Aleksandrov Yu.V., Antypov V.I., Volodko M.V.* (2009). Kryminalne pravo Ukrainy. “Criminal law of Ukraine”. General part: textbook / ed. E. Melnyk, B.A. Klimenko. 5th ed., Reworked and add. Kyiv: Atika. 408 p. [in Ukrainian].
9. *Maksymovych R.L., Vovk M.Z.* (2012). Poniattia viku subiekta zlochynu. “The concept of the age of the subject of the crime”. Bulletin E.A. Didorenko State University of Internal Affairs of Luhansk. No. 3. P. 134–143 [in Ukrainian].
10. *Brainin Ya.M.* (1964). Osnovni pytannia zahalnoho vchennia pro sklad zlochynu. “The main issues of the general doctrine of the crime”. State University T.H. Shevchenko of Kyiv. Kyiv: Publ. Kyiv University, 189 p. [in Ukrainian].
11. *Tainin A.N.* (1957). Obshchieie uchenie o sostavie prestupleniia. “General doctrine of the corpus delicti”. Moskow: Horiurisdat. 364 p. [in Russian].

12. *Semykina L.O.* Shchodo vyznachennia poniattia spetsialnogo subiekta zlochynu. "On the definition of the concept of a special subject of crime". URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2693/%25CB>. (date of application: 04.01.2020) [in Ukrainian].

13. *Ustymenko V.V.* (1984). Spetsialnyi subiekt prestupleniia (poniatii, vidy, nekotoryie voprosy kvalifikatsii). "Special subject of a crime (concept, types, some qualification issues): author. diss. for the competition degrees of Cand. Juridical Sciences. Kharkov. P. 8–11 [in Russian].

14. *Brych L.P., Navrotskyi V.O.* (2001). Oznaky posadovoi osoby ta kvalifikatsia hospodarskykh zlochyniv, vchynenykh neiu. "Signs of an official and qualification of economic crimes committed by it". Enterprise, economy, law. No. 1. P. 60–63 [in Ukrainian].

15. Konstytutsiia Ukrainy. "Constitution of Ukraine". URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (date of application: 04.01.2020) [in Ukrainian].

16. *Helper M.A.* (1960). Sostav prestupleniia: lektsiia. "Crime structure": lecture. All-Union Legal Correspondence Institute Moscow. 21 p. [in Russian].

17. *Dahel P.S., Mikheiev R.I.* (1972). Ustanovleniie subiektivnoi storony prestupleniia. "Establishment of the subjective side of the crime": textbook allowance / rev. Ed.: I.M. Reznichenko. Vladivostok. 36 p. [in Russian].

18. *Korzhanskyi M.I.* (2001). Kryminalne pravo i zakonodavstvo Ukrainy. "Criminal law and legislation of Ukraine". General part: a course of lectures / ed. M.I. Korzhanskyi. Kyiv: Attica. 432 p. [in Ukrainian].

19. *Bazhanov M.I.* (2005). Kryminalne pravo Ukrainy. "Criminal law of Ukraine". General part / ed. M.I. Bazhanov, V.V. Stashis, V.Y. Tatsiia. Kyiv: Yurinkom Inter. 480 p. [in Ukrainian].

20. *Veresha R.V.* (2017). Problemy subiektivnoi storony skladu zlochynu. "Problems of the subjective side of the crime": diss. for the degree of Dr. Jurid. Science. Kyiv. 583 p. [in Ukrainian].

21. *Streltsov Ye.L.* (2013). Subiektivna storona zlochynu. "The subjective side of the crime". Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine. No. 1 (1). P. 160–170. [in Ukrainian].

22. Kryminalnyi kodeks Ukrainy (v redaktsii 1960 roku). "Criminal Code of Ukraine (as amended in 1960)". URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>. (date of application: 04.01.2020) [in Ukrainian].

23. Subiektivna storona zlochyniv, spryamovanykh na funktsionuvannia orhaniv i ustanov penitentsiarnoi sluzhby Ukrainy. "The subjective side of crimes aimed at the functioning of bodies and institutions of the penitentiary service of Ukraine". 2015, No. 1(13). P. 145–151. Informatsiia i pravo [in Ukrainian].

24. *Matyshevskiy P.S.* (2001). Kryminalne pravo Ukrainy. "Criminal law of Ukraine": General part: textbook for students. jurid. universities and faculties. Kyiv: A.S.K. 352 p. [in Ukrainian].

25. Ukrainske kryminalne pravo. "Ukrainian criminal law". General part: textbook / ed. V.O. Navrotskyi. Kyiv: Yurinkom Inter, 2013. 712 p. [in Ukrainian].

26. *Hryshchuk V.K., Pasiieka O.F.* (2012). Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib: de lege ferenda. "Criminal liability of legal entities: de lege ferenda". Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. No. 4. P. 274–291. [in Ukrainian].

UDC 343.35(477)

Bondarenko Maryna,
Assistant Judge of the Supreme Court of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

CHARACTERISTICS OF SUBJECTIVE FEATURES OF CRIMES BY THE ART. 321 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

In the article the features characterizing the subject of crime are analysed, the problems of definition of the subject of crime under part 2 of article 321 of the Criminal Code of Ukraine exactly as a special one are highlighted, as well as the

© Bondarenko Maryna, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\).21](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47).21)

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravohorona.com/>

prospects of recognition of legal entities as the subject of criminal liability, including in case of committing the crimes provided by the mentioned article.

It is noted that for all the time of development of the criminal law the long time has passed from refusal in recognition of objects, animals, forces of nature, etc. as the subject of crime, but only the physical person, and according to the legislation of other countries – also legal.

On the maintenance of the scientific, educational literature at the presentation of a material on structure of a crime it is impossible not to notice insignificant attention to such attribute of structure, as the subject of a crime. Though, agree with opinion that there are no more important or less important attributes of structure, they are equal, and consequently, their research should be the same.

Concerning the subject of crime, he is actually the so-called acting person, on realization of motives of which in the form of realization of corresponding action or inaction and the socially dangerous act containing structure of crime is made. At the same time, the subject of the crime is the least controversial of all the elements of the crime.

The Criminal Code of Ukraine, in section IV, “Person subject to criminal liability (subject of crime)”, in part 1 of article 18 contains a definition of the subject of an offence: “The subject of an offence is a natural person who has committed an offence at the age at which criminal liability may be incurred in accordance with this Code” [37].

There is a simultaneous use and mixing of such notions as a subject of crime, a subject of crime, a subject of criminal liability and a person subject to criminal liability.

It is concluded that in the science of criminal law there are problematic issues in establishing the subjective side of the crime, but given the construction of Art. 321 of the Criminal Code of Ukraine, in this part there are no significant inconsistencies.

Keywords: objective side of the crime structure, subjective side of the crime structure, personality of the criminal, socially dangerous act.

Отримано 17.02.2020